

کرونا و مؤلفه‌های اقتصاد سیاسی بین‌المللی

صفت الله شاهرودی^۱

رضا شیرزادی^{۲*}

حسن شمسینی غیاثوند^۳

چکیده

شیوع ویروس کووید-۱۹ (کرونا) طلوعه ظهور و بروز یک بحران در دهه دوم قرن بیست و یکم است که بسیاری از درون‌مایه‌ها و جلوه‌های زندگی اجتماعی انسان را در عرصه‌های داخلی و بین‌المللی دستخوش دگرگونی کرده است. جهان تا پیش از این، با بحران‌های گوناگون (گرم شدن هوا، ذوب شدن یخ‌های قطبی، جاری شدن سیلاب‌ها، به‌زیرآب رفتن زمین‌های کشاورزی، کمبود مواد غذایی، مهاجرت، بیکاری، پناهندگی، سلاح‌های کشتار جمعی، تروریسم، فاجعه‌های طبیعی، گسترش فقر) روبه‌رو بوده است. سؤال اصلی این است که گسترش ویروس کرونا چه تأثیری بر تحول مؤلفه‌های اقتصاد سیاسی بین‌المللی (۲۰۲۲-۲۰۱۹) داشته است؟ همچنان که بهداشت عمومی و ثبات سیاسی ارتباط می‌یابند و بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند، در عرصه بین‌المللی نیز این تأثیرگذاری بر مؤلفه‌های اقتصاد سیاسی بین‌المللی بوده، و بسیار یا برخی را متأثر ساخته است. بررسی‌ها نشان می‌دهد مؤلفه‌هایی همچون تجارت؛ مالیه بین‌المللی؛ محیط‌زیست؛ امنیت؛ حکمرانی ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی؛ جهانی شدن؛ توسعه؛ و فناوری، هر یک تأثیراتی پذیرفته، و تحولاتی را از سر گذرانده‌اند. هرچند ارزیابی دقیق آثار و پیامدهای بحران کرونا بر اقتصاد سیاسی بین‌الملل، نیازمند زمان بیشتری است، پژوهش حاضر می‌کوشد با بهره‌گیری از روش توصیفی-تبیینی، پیامدهای آن را در حوزه اقتصاد سیاسی بین‌الملل مورد بررسی و تحلیل قرار دهد.

واژگان کلیدی: کرونا، کووید-۱۹، اقتصاد سیاسی بین‌المللی، جهانی شدن، امنیت، محیط‌زیست

۱. دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل، گروه علوم سیاسی، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران

۲. عضو هیأت علمی گروه علوم سیاسی، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران (نویسنده مسئول).

* Shirzadi2020@yahoo.com

۳. عضو هیأت علمی گروه علوم سیاسی، واحد تاکستان، دانشگاه آزاد اسلامی، تاکستان، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۳/۳۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۲/۲۷

فصلنامه پژوهش‌های روابط بین‌الملل، دوره دوازدهم، شماره پیاپی چهل و چهار، صص ۳۵۳-۳۲۵

مقدمه

سابقه و تاریخ پیدایش و هجوم بیماری‌ها و همه‌گیری‌ها در زندگی انسان، عمری به درازای حیات بشری دارد. این همه‌گیری‌ها فراگیر بوده، و تأثیرات گسترده‌ای داشته‌اند. ایدز و کرونا نمونه‌هایی طی سال‌های اخیر بوده‌اند. همه‌گیری‌ها می‌توانند تأثیرات فراوانی بر ابعاد گوناگون اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی داشته باشند. امروزه با توجه به دخالت‌های فراوان انسان در طبیعت و همچنین کم‌رنگ شدن مرزهای سرزمینی به واسطه پیشرفت‌های ارتباطاتی و فناوری و فرآیندهای جهانی شدن، همه‌گیری‌ها تأثیرات بیشتری بر زندگی بشری دارند، و زندگی بشر هر لحظه ممکن است تحت تأثیر همه‌گیری جدیدی قرار گیرد و روال عادی، مختل شود. بیماری‌های همه‌گیر در عرصه اقتصادی عامل عمده‌ای در کاهش میزان جمعیت فعال، کاهش میزان تولید، بیکاری گسترده؛ در عرصه فرهنگی با مواجه کردن مردم با مفهوم بحران در زندگی روزمره هستند و در عرصه سیاست، تأثیر آنها در درگیری‌ها و جنگ‌ها بوده است.

همه‌گیری‌ها عموماً با تأثیر گذاشتن بر روابط شخصی؛ آثار هنرمندان و روشنفکران و محیط‌های طبیعی و انسانی جوامع را تغییر داده‌اند. همه‌گیری‌ها رابطه‌ی ما با مرگ، زندگی، و محیط را بازتاب می‌دهند، محیط مصنوعی که ما خلق می‌کنیم و محیط طبیعی که نسبت به آن واکنش نشان می‌دهد. آنچه بر روی هر انسانی در هر جای دنیا تأثیر دارد، بر روی همه‌ی انسانها تأثیر می‌گذارد. بیماری‌ها نظم و ترتیب دارند، زیرا میکروب‌ها به طور انتخابی گسترش می‌یابند، و در جستجوی موقعیت‌های مناسب اکولوژیکی‌ای که انسانها ایجاد کرده‌اند، خود را شیوع می‌دهند. اپیدمی‌ها همیشه به‌مثابه بخشی از سرکوب سیاسی در نظر گرفته شده‌اند. در عین حال، امروزه با وجود جهانی شدن، متوقف کردن انتشار بین‌المللی سریع بیماری‌های جدید غیرممکن است. ما در جهانی به غایت متصل زندگی می‌کنیم که تقریباً همه در آن سفر می‌کنند، شبکه‌های انسانی برای انتشار پنهانی، گسترده و باز هستند. در کنار این امر، مصرف‌گرایی معاصر به اندازه‌ای افراطی شده که موجب سقوط و تخریب گسترده محیط زیست می‌شود. شیوع ویروس کرونا نمایانگر و یک نمونه از این امر است. ویروس کرونا با شتاب، شدت و فراگیری بی‌سابقه‌اش نه تنها علم پزشکی، که سایر علوم را نیز به تأمل واداشت. آنچه

تاکنون به عنوان نظام بین‌الملل متعارف در روابط بین‌الملل شناخته شده است، در معنای متعارف آن، اجتماعی از دولت-ملت‌ها است که در وضعیتی آنارشیک (فقدان اقتدار فائده مرکزی)، روابط میان خود را به گونه‌ای تنظیم می‌کنند که منافع ملی (بقا، امنیت و سپس شکوفایی) آنها را تأمین نماید. پیدایی و کارکرد نظم/نظام بین‌الملل بر دولت-ملت‌ها و قابلیت‌هایشان برای حفظ بقا و تأمین امنیت کشور در برابر مسائل و چالش‌های برآمده از روابط بین‌الملل استوار بوده است. در این شرایط، مسائل و چالش‌هایی چندلایه، پیچیده و چندبعدی نظیر تغییرات اقلیمی و بحران‌های زیست‌محیطی، مهاجرت، تروریسم، مناقشات برخاسته از بحران آب-غذا-انرژی، فروپاشی دولت‌های ضعیف، جنگ‌های قومی-مذهبی مبتنی بر سیاست هویتی، بحران‌های انباشتی و بی-پایان، گسترش جنایات سازمان‌یافته، و اینک کرونا در محیط منطقه‌ای و بین‌المللی بروز کرده‌اند و نظم بین‌المللی دولت‌محور را به مبارزه طلبیده‌اند. ماهیت و نوع چالش‌های نوظهور نظیر کرونا به گونه‌ای است که از یک سو، دولت-ملت و نظم بین‌المللی مبتنی بر آن در مواجهه با این نوع از رخدادها دچار نقص است؛ از سوی دیگر، فرآیند یادگیری و سازگاری دولت-ملت، سال‌ها است متوقف شده است.

دولت‌ها از یکسو اذعان به لزوم فراملی‌گرایی و عمل در حیطه‌ای فراتر از مرزهای حاکمیتی دارند، از دیگر سو بخش عمده فعالیت‌ها و اقدامات خود در برخورد با این وضعیت را در قالبی ملی عملی می‌سازند. کرونا نشان داد که تا چه میزان سرنوشت یک فرد در این سوی جهان به سرنوشت دیگری در آن سوی جهان گره خورده، و تشریک مساعی و همکاری جهانی به نفع بقای همگان است. در نتیجه مسأله بهداشت و سلامت دیگر فقط با شیوه زندگی یک فرد، پزشک یا جامعه محلی آنها مشخص نمی‌شود، بلکه دولت‌ها و طیف وسیعی از بازیگران از جمله سازمان‌های بین‌المللی، سازمان‌های مردم-نهاد و شرکت‌های فراملی فرصت‌ها و پیامدهای بهداشتی را تحت تأثیر قرار می‌دهند. بر اساس رویکردهای جدید، مسائلی همچون پناهندگان، کودکان، زنان، آموزش، محیط زیست، فقر و توسعه، سلامت و بهداشت و بیماری‌های فراگیر در دایره سیاست جهانی قرار گرفته‌اند. در چارچوب بهداشت و سلامت، رویکرد این است که دولت‌ها چگونه

می‌توانند به بهترین شیوه به تهدید بیماری‌هایی مانند کرونا، پاسخ دهند و برای کاهش این تهدیدات در سطح بین‌المللی همکاری کنند.

در همین راستا، شیوع و گسترش بیماری کرونا بر مؤلفه‌های اقتصاد سیاسی بین‌المللی تأثیر جدی گذاشته، و یا برخی را متأثر ساخته است. مؤلفه‌هایی همچون تجارت؛ مالیه بین‌المللی؛ محیط زیست؛ امنیت؛ حکمرانی ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی؛ جهانی شدن؛ توسعه؛ و فناوری از این زمره‌اند که هر یک تأثیراتی پذیرفته، و تحولاتی را از سر گذرانده‌اند. هرچند ارزیابی قطعی آثار و پیامدهای بحران کرونا بر اقتصاد سیاسی بین‌الملل، نیازمند زمان بیشتری است، اما نکته‌ای که اکثر صاحب‌نظران بر آن اتفاق نظر دارند، این است که با پایان بحران کرونا، شاهد جهانی با شاخص‌ها و مؤلفه‌های جدید خواهیم بود. اگرچه مدیریت بحران کرونا بیشتر بر روی آثار همه‌گیری و اقتصادی متمرکز است، اما پیامدهای آن در حوزه سیاست و اقتصاد بین‌الملل نیز باید مورد توجه قرار گیرد. این مقاله به بررسی تأثیر شیوع بیماری کرونا بر جنبه‌های سیاسی - اقتصادی زندگی جمعی می‌پردازد. سؤال اصلی این است که گسترش ویروس کرونا چه تأثیری بر تحول مؤلفه‌های اقتصاد سیاسی بین‌المللی (۲۰۲۲-۲۰۱۹) داشته است؟ بر اساس بررسی‌ها، شیوع ویروس کووید-۱۹ (کرونا) موجب تحول مؤلفه‌های اقتصاد سیاسی بین‌المللی از جمله جهانی شدن، نظام سرمایه‌داری، گردشگری جهانی، حکمرانی ملی و جهانی، دیپلماسی علم و فناوری، روابط قدرت‌های بزرگ، امنیت، رشد و همکاری اقتصادی کشورها، تقاضای جهانی نفت و انرژی، مالیه بین‌الملل، تجارت بین‌الملل، سرمایه‌گذاری خارجی، و عرضه و تقاضای جهانی کالا، شده است. در همین رابطه، متغیر مستقل، شیوع بیماری کووید-۱۹ (کرونا)، و متغیر وابسته، تحول مؤلفه‌های اقتصاد سیاسی بین‌المللی است.

۱- تعریف عملیاتی مفاهیم

عمده‌ترین مفاهیم عملیاتی در این پژوهش به قرار زیر هستند:

الف- ویروس کووید-۱۹ (کرونا):

بیماری کرونا یا کووید-۱۹، که به آن بیماری تنفسی حاد نیز می‌گویند، بیماری عفونی است که به صورت همه‌گیری از سال‌های ۲۰-۲۰۱۹ بروز و شروع به شیوع کرد. علائم معمول آن؛ تب، سرفه، تنگی نفس، و نابویایی هستند. علائمی مشابه

سرماخوردگی ساده را ایجاد می‌کند. اول بار در شهر ووهان چین دیده شد. اولین قربانی این ویروس جدید در خارج از چین، در شهر مانیل فیلیپین که یک شهروند اهل ووهان چین بود، در ۱۳ بهمن ماه ۱۳۹۸ ثبت گردید. گمان می‌رود حیوانات فروخته شده برای غذا منشأ یا واسطه این ویروس باشند زیرا بسیاری از نخستین کسانی که مبتلا شدند، کارگرانی در بازار غذاهای دریایی هوانان بودند. در عین حال، بسیاری از دانشمندان باور دارند شکل‌گیری و گسترش بیماری‌های واگیردار جدید نظیر سارس، مرس، زیکا، ابولا و اخیراً Covid-19 تا حد زیادی نتیجه دست-اندازی افسار گسیخته بشر به طبیعت و اختلال در اکوسیستم است که یکی از نتایج مخرب آن، دور کردن حیوانات وحشی از زیستگاه‌های طبیعی خود بوده‌است. در خصوص کرونا، احتمالاً یک جانور میزبان حدواسط بین خفاش و انسان بوده‌است. در ۲۷ مارس ۲۰۲۰، دانشمندان اعلام کردند که کروناویروس گونه‌ای از پولک‌پوست‌ها (پانگولین‌ها) میزبان حدواسط و منشأ شیوع کووید ۱۹ بوده‌است. انتقال انسان به انسان معمولاً زمانی اتفاق می‌افتد که شخصی با مایعات ترشعی شخص آلوده (مثلاً قطرات سرفه) در تماس باشد. ظهور سویه‌های جدید کرونا از جمله دلتا (نوع هندی) و امیکرون (آفریقای جنوبی) از دیگر اتفاقات این دوره بود.

ب- همکاری و همگرایی:

همگرایی به معنی ترکیب دو چیز در یکدیگر، و یا عضویت کامل یک فرد در یک جامعه، و فرایندی است که طی آن ملتها از توانایی و تمایل نسبت به تدبیر امور خود صرف‌نظر کرده، و در پی تصمیم‌گیری مشترک یا تفویض روند تصمیم‌گیری به سازمان‌های ناظر جدیدی هستند (فرانکل، ۱۳۸۴: ۸۳-۸۴). همگرایی هم در درون یک کشور معنی می‌دهد و هم در یک منطقه در میان شماری از کشورها. در درون کشور، به معنی یکپارچگی بخش‌های گوناگون کشور است و در منطقه به معنی یکپارچگی کشورهای آن منطقه. همگرایی دست کم به مفهوم ادغام اقتصادی و دست بالا به مفهوم اتحاد سیاسی و در پیش گرفتن سیاست خارجی مشترک است. در اغلب موارد از همگرایی به عنوان شیوه‌ای برای حل و فصل درگیرهای منطقه‌ای و بین‌المللی یاد شده است که طی آن بتدریج واحدها و مناطق دیگر را شامل می-

شود و در بلند مدت باعث گسترش انترناسیونالیسم می‌شود (قوام، ۱۳۷۱: ۲۲۲-۲۲۳).

در همگرایی تلاش بر این است که از عوامل اختلاف‌زا و زمینه‌های ناسیونالیستی همچون وفاداری‌های ملی و احساسات ناسیونالیستی، پایبندی به منافع ملی و مرزهای جغرافیایی و حتی حاکمیت تامه و مطلقه کشورهای یک منطقه به نفع اهداف جمعی و مشترک کاسته شود و از طریق شروع و گسترش همکاری‌های فنی و تکنیکی و اقتصادی و تجاری، عقیدتی، فرهنگی، و حتی سیاسی به ایجاد صلح و آرامش در یک منطقه یا جهان کمک نمود (مجتهدزاده، ۱۳۷۶: ۵۵-۵۹).

ممکن است کشورها بدون این که سیاست‌های خود را با یکدیگر منطبق و سازگار کرده باشند، سیاستی هماهنگ داشته باشند، اما همکاری، نوعی هماهنگی ارادی و انتخابی است برای تحقق منافع مشترک که بدون آن، کشورها به هدف خود نخواهند رسید (عسگرخانی و منصوری مقدم، ۱۳۸۶: ۱۶۲).

ج- تنش و واگرایی:

واگرایی (Divergence)، یک فرایند بوده، و ناظر به تجزیه و دور شدن، و نقطه مقابل همگرایی می‌باشد (حافظ‌نیا، ۱۳۹۰: ۳۷۴). واگرایی عبارت است از فرایندی که طی آن واحدهای سیاسی و دولت‌ها از همدیگر دور شده، و در اثر آن، زمینه بحران فراهم می‌آید. اگر نیروهای مرکزگرایز (واگرا) بدون نظارت سیستم متعادل‌کننده به حال خود واگذاشته شود، موجب فروپاشی کشور و یا نظم بین‌المللی می‌شوند (مویر، ۱۳۷۹: ۱۹۹).

۲. ادبیات تحقیق

در موضوع شیوع کووید-۱۹ و پی‌آمدهای آن؛ کتاب‌ها و مقالات متعددی در بررسی ابعاد مختلف آن نوشته، و انتشار یافته است. در ادامه به بررسی اجمالی برخی از آنها اشاره می‌کنیم: **نقد اقتصاد سیاسی کرونا (۱۳۹۹)**، نوشته جمعی از نویسندگان و مترجمان این کتاب در ۳۲۸ صفحه، و چهار بخش، از منظری هنجاری در قالب تألیف یا ترجمه به موضوع پرداخته است. در مقدمه کتاب آمده است: شاید شکل دقیق این بحران قابل پیشبینی نبود، اما خطر تبدیل بیماری‌های

همه‌گیر به یک معضل جهانی در دنیای معاصر پدیده‌ای قطعی و تکرار شونده است. این بحران قابل پیش‌بینی بود. اولین مورد نیست، آخرین هم نخواهد بود. همواره جامعه باید آماده باشد. در **شناخت اصول روابط بین‌الملل (۱۳۸۰)**، نوشته فیلیپ الن رینولدز. این کتاب که در چهار بخش تنظیم شده است، اذعان می‌دارد: پیشرفت دانش‌های طبیعی و فن‌آوری بسیار بر دانش‌های اجتماعی پیشی گرفته است و این کاستی مایه شکاف بزرگی میان واقعیت‌های پیرامون زیست و پدیده زندگی با رفتارها و بینش‌های اجتماعی مردمان شده، و همین شکاف بزرگ است که کنترل بایسته را کم‌رنگ و آینده پدیده زندگی را دچار نابسامانی می‌کند. در اثر **جهانی شدن سیاست (۱۳۸۳)**، نوشته استیو اسمیت و جان بیلینس. این کتاب با کمک ۲۲ نفر از استادان برجسته روابط بین‌الملل توسط انتشارات دانشگاه آکسفورد نخستین بار در سال ۱۹۹۷ منتشر، و در بیش از ۳۵ کشور به متن درسی دانشگاهی در دوره‌های کارشناسی و کارشناسی ارشد تبدیل شد. نگارندگان با فراهم آوردن مقالات متعدد قصد دارند دیدگاهی کلی درباره‌ی سیاست جهان معاصر به مخاطب عرضه کنند. نویسندگان کتاب در بحث خود از جهانی شدن با طرح مناظره‌ای کاملاً تازه که عمدتاً از سوی محافل علمی مطرح شده است، مسأله نقش و کارکرد آتی سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی را از مهم‌ترین مسایل مورد مناقشه در مطالعه روابط بین‌الملل در آینده‌ای نزدیک ذکر می‌کنند.

هم این‌طور در **همه‌گیری کرونا، قدرت نرم و تحول در دستور کار سیاست جهانی (۱۳۹۹)**، نوشته ابراهیم آقامحمدی، بر جنبه‌های ارتباطی - اطلاعاتی تنش - های ژئوپلیتیکی تمرکز شده، و به همین منظور مورد روسیه را در زمینه جنگ اطلاعاتی انتخاب می‌کند. بستر تحلیلی این مقاله نظریات برخی از ایدئولوگ‌ها و اندیشمندان روسی است و فرضیه اساسی این است که غرب از طریق شش حوزه موضوعی روایت‌محور توانسته است جنگ اطلاعاتی موفقی را بر علیه روسیه مدیریت کند و از این طریق روس‌هراسی را در فضای آکادمیک گسترش دهد. در مقاله‌ای دیگر با عنوان **کرونا به مثابه رخداد در روابط بین‌الملل: نقص در کارویژه دولت - ملت در مواجهه با رخدادهای نوظهور (۱۳۹۹)**، نوشته موسوی

شفای، مسعود و سهیل گودرزی و سمیه خداخواه آذر. از دید نویسندگان، ویروس جدید سازه‌های جهان معاصر را به چالش کشیده، و با تردیدهایی روبرو می‌سازد. پیش‌تر، این تردیدها و انتقادات در متون نظری و اجتماعات دانشگاهی مجال بروز داشتند، اما به واسطه یک ویروس، ناکارآمدی‌ها و نارسایی‌های سازوکارهای حاکم بر جوامع انسانی بار دیگر مجال بروز یافتند. **کرونا ویروس؛ متغییری نوین در تحلیل کلان تحولات سیاسی و بین‌المللی (۱۳۹۹)**، نوشته فرشاد رومی و احسان کاظمی است، بر اساس این مقاله، در سال ۲۰۲۰م، ظهور غافلگیرکننده و گسترش سریع ویروس کرونا دنیا را وارد عصر جدیدی کرده است. کرونا بحرانی است فراگیر که همه نهادها (اقتصاد، دولت، آموزش، دین و رسانه) در همه جوامع را درگیر خود کرده است. اکنون، دولت‌ها در مقابل این دشمن نامرئی با این مساله مواجه هستند که چگونه باید میان باز بودن مرزها و محافظت از شهروندانشان یا وابستگی متقابل و اتکا به خود، تعادل برقرار کنند. در دوره پساکرونا، در درون کشورها التهاب فردگرایی و ملی‌گرایی و تقویت نقش دولت در اداره جامعه و تبدیل شدن موضوع سلامت و بهداشت عمومی به یک مساله امنیت ملی مشهود خواهد بود. در عرصه خارجی، دولت‌ها با محدود کردن گردش آزاد افراد و کالاها با تهدیدات نوین مقابله کرده، و برای حفظ جان شهروندانشان با سخت‌تر کردن سیاست‌های مهاجرتی و محافظت از مرزها از روند جهانی شدن عقب‌نشینی می‌کنند. با توجه به موارد فوق و نیز دیگر پژوهش‌های منتشر شده، روشن می‌شود که تحقیقاتی که مستقیماً و کاملاً به موضوع مورد مطالعه پژوهش حاضر مربوط باشند، انجام نشده است. از اینرو این پژوهش کاملاً بدیع است. در عین حال منابعی اعم از مقاله و کتاب با موضوعاتی حدوداً نزدیک، ارایه شده است که از داده‌های متناسب آنها در این مجموعه استفاده خواهد شد.

۳. اقتصاد سیاسی بین‌المللی

اقتصاد سیاسی شرایطی را مطالعه می‌کند که در آن، تولید در یک دولت-ملی اتفاق می‌افتد و اقتصاد سیاسی جهانی یا اقتصاد سیاسی بین‌المللی، حوزه‌ای چند رشته‌ای است و تجارت و مالیه جهانی، سیاست‌های پولی و مالی کشورهای مختلف را که بر تجارت و

مالیه جهانی تأثیر دارند، بررسی می‌کند که شامل تجارت بین‌الملل، مالیه بین‌الملل، روابط سیاسی، صنعتی شدن و تولید و جهانی شدن می‌شود. کووید-۱۹ جهان را در آستانه یک آشوب اقتصادی و سیاسی قرار داد. الزامات ویرانگر اقتصادی موجب قفل شدن و محدودیت‌هایی در زمینه تحرک و جابه‌جایی (مسافرت) شد تا بدین وسیله زنجیره انتقال قطع گردد. این موضوع باعث شد فعالیت‌های اقتصادی کاهش یابند، محدودیت‌هایی برای روابط سیاسی و دیپلماتیک ایجاد گردند، بیکاری گسترش یابد و درآمد در سراسر جهان از دست رود. پیامدهای این همه‌گیری خود را در ایجاد شوک‌هایی در عرضه و تقاضای جهانی نشان داد. در این شرایط، سیاست خارجی دولت‌ها تمایل به انگاره واقع‌گرا در راستای منافع خود و کمک به خود، یافت.

در نتیجه، با فقدان همبستگی جهانی، پایداری زیست‌محیطی اقتصادهای بین‌المللی تحلیل می‌رود. در شرایط جهانی در دوره کووید-۱۹، هم‌افزایی و تسریع در روند رشد اقتصاد سیاسی جهانی، دشوار است. قوی‌ترین اقتصادهای جهان بسیاری از کارگران خود را کاهش دادند. نتیجه آن، تهدید شدید حملات تروریستی، منازعات خاورمیانه، و فروپاشی برخی دولت‌ها همچون ونزوئلا بود. بسیاری از کشورها شبکه‌های امن برای احیای شرکت‌های ملی ایجاد کردند. این وضعیت با این واقعیت که آموزش ۲۹۰/۵ میلیون دانش آموز در سطح جهان مختل شد، معلمان خصوصی و استادان دانشگاه‌ها بیکار شدند و دانش‌آموزان، آموزش را ترک کردند. همچنین ترس و اضطراب در جهان امروز که در آن زندگی می‌کنیم، سلامت روانی افراد را به خطر انداخت و طبیعتاً ایمنی افراد را در ابتلا به بیماری پائین آورد. این احساس ناامنی روندهای انزوای را در آمریکا و اروپا شدت بخشید. صنعتی شدن و تولید متوقف شدند. ترس از گسترش کووید-۱۹ حکومت‌ها را به سمت بستن مرزها و کاهش تعامل و همبستگی سوق داد که تعامل با شرکت‌های چند ملیتی را محدود کرد و کارگران صنعتی دچار مشکلاتی شدند. قیمت نفت افول کرد و درآمد کشورهایی همچون روسیه، عربستان و نیجریه کاهش یافت. تولیدات کشاورزی فاسد شدند و زندگی کشاورزان به خطر افتاد. درآمدزایی تحت تأثیر قرار گرفت، بسیاری از شرکت‌ها به خاطر فقدان سرمایه‌گذاری، کسب و کارشان تعطیل شد و بدهی‌هایشان به ویژه در رابطه با پرداخت حقوق افزایش

یافت. از نظر اقتصادی، سقوط تقاضای جهانی برای مصرف و سرمایه‌گذاری اتفاق افتاد. بخش‌هایی همچون مسافرت، گردشگری و شرکت‌های تولیدی از نظر اقتصادی سقوط کردند. در زنجیره عرضه و بورس دچار اختلال شدند و شرکت‌ها شرایط را برای بقاء دشوار دیدند. انجمن حمل و نقل هوایی بین‌المللی اعلام کرد که صنعت مسافرت هوایی ۱۱۳ میلیارد دلار از بابت گسترش کووید-۱۹ زیان دیده، که به راحتی قابل جبران نیست. از بابت پروازها و هتل‌های کنسل شده، و رخدادهای محلی و بین‌المللی برگزار نشده بیش از ۲۰۰ میلیارد دلار خسارت وارد شده است. به این ترتیب، سیاست‌هایی همچون «در خانه بمانید» و «فاصله‌گذاری اجتماعی» شدیداً به درآمدهای صنعت سرگرمی و تفریح، گردشگری، و صنعت مهمان‌نوازی از جمله رستوران‌ها و کسب و کارها خسارت زد. در عین حال، بحران بهداشتی ناشی از کووید-۱۹ فرصتی را برای بسیاری از دولت‌ها فراهم کرد تا اصلاحاتی را در بهداشت عمومی انجام دهند و تسهیلات آن افزایش دهند و خود را توانمند سازند (Maqaman Sheriff, 2021: 2-3).

در ادامه، به بررسی عمده‌ترین شاخص‌ها، مؤلفه‌ها، و موضوعات اقتصاد سیاسی بین‌المللی متأثر از شیوع ویروس کرونا (کووید-۱۹)، می‌پردازیم و مباحثی در چارچوب جهانی شدن، حکمرانی (ملی، منطقه‌ای، بین‌المللی)، تجارت بین‌الملل، مالیه بین‌الملل، شرکت‌های چندملیتی، توسعه و توسعه بین‌المللی و روابط شمال و جنوب، محیط زیست، فناوری، و امنیت به بحث گذاشته می‌شود.

۴. کرونا و جهانی شدن

شیوع ویروس کرونا در دسامبر سال ۲۰۱۹م از استان ووهان چین و گسترش سریع آن به تمام نقاط جهان در مدت بسیار کم، نشان‌دهنده به هم پیوسته‌گی و کوچک بودن جهان است و این که اگر حادثه‌ای در یک گوشه این گیتی واقع شود می‌تواند به سرعت تمام جهان را متأثر سازد. با جهانی شدن، نقش مرزهای ملی کشورها کم شده، جایگاه دولت‌ها تقلیل یافته، و جهان به یک دهکده کوچک بدل شده است. جهان امروز با پیشرفت فناوری ارتباطات و حمل‌ونقل به هم وصل است. در دنیای جهانی شده، تجارت جهانی و تنوع معاملات بین‌المللی، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، صادرات و واردات، صنعت گردشگری، شکل‌گیری شرکت‌های چندملیتی، مهاجرت‌ها در سطح

جهان، تمایل کشورها به عضویت در سازمان‌ها و بلوک‌های اقتصادی منطقه‌ای، ارتباطات و رسانه‌ها، رو به رشد بودند. در عین حال، کشورهای جهان برای جلوگیری از گسترش ویروس کرونا نه تنها مرزهای زمین و هوایی‌شان را به روی رفت‌وآمد بستند، بلکه ارتباطات و رفت‌وآمد میان شهرها در داخل کشور را نیز متوقف ساختند. شهرهای بزرگ جهان در قرنطینه قرار گرفتند و دادوستد و بازرگانی در آنها به صفر رسید. سازمان جهانی تجارت اعلام کرد که تجارت جهانی در سال ۲۰۲۰ بین ۱۳ تا ۳۲ درصد کاهش یافته است. از سوی دیگر، گسترش ویروس کرونا پدیده جهانی شدن را به چالش کشید. چون مبارزه کشورهای مختلف با آن، به شکل ملی است و به این دلیل باعث تقویت رشد ملی‌گرایی در کشورها گردید. ویروس کرونا گسترش پدیده جهانی شدن را برای مدتی متوقف ساخت، اما احتمال این که در جهان پسا کرونا دیگر شاهد جهانی شدن نباشیم، یک موضوع غیر محتمل است. کشورهای بزرگ جهان هم مانند چین، امریکا و اتحادیه اروپا نهایتاً قادر خواهند بود تا زمستان ۲۰۲۴ شرایط اقتصادی‌شان را به حالت پیش از همه‌گیر شدن ویروس کرونا برگردانند و پس از آن شاهد گسترش دوباره جهانی شدن خواهیم بود (شریفی، ۱۳۹۹).

۵. کرونا و نظام سرمایه‌داری و انگیزه سود

کشاورزی کالایی، نقش پیشران و همچنین پیوندی را ایفا می‌کند که عوامل بیماری‌زا از خاستگاه‌های گوناگون، از دور دست‌ترین مخازن به بین‌المللی‌ترین مراکز جمعیتی منتقل می‌شوند. هر چه زنجیره‌های عرضه‌ی مربوطه طولانی‌تر، و وسعت جنگل‌زدایی مجاور بیشتر باشد، عوامل بیماری‌زای مشترک میان انسان و جانوران که به زنجیره‌ی غذایی وارد می‌شوند، متنوع‌تر خواهند بود. افزایش وسعت جغرافیایی تجارت و صادرات حیوانات زنده باعث افزایش تنوع بخش‌های ژنومی شده که عوامل بیماری‌زای مرتبط با آن حیوانات با هم تبادل می‌کنند، و نرخ کاوش عاملان بیماری‌زا در امکانات تطوری خود را افزایش داده است (اقتصاد سیاسی کرونا، ۱۳۹۹: ۷۱-۷۰). ابولا، سارس، مرس و اکنون کووید-۱۹ با حیات وحش پیوند خورده‌اند. جاده‌سازی بی‌سابقه، جنگل‌زدایی، پاکسازی اراضی و توسعه‌ی کشاورزی و نیز سفر و تجارت جهانی شده، ما را نسبت به پاتوژن‌هایی همچون ویروس‌های خانواده‌ی کرونا مستعد می‌سازد. کرونا نتیجه‌ی

اجتناب‌ناپذیر انگیزه‌ی سود سرمایه در کشاورزی و طبیعت و نیز وضعیت ضعیف تولید سرمایه‌داری در سال ۲۰۲۰ است (اقتصاد سیاسی کرونا، ۱۳۹۹: ۹۳).

علاوه بر تحلیل رابطه نظام سرمایه‌داری با علل پیدایش ویروس کووید-۱۹، خود نظام سرمایه‌داری نیز دستخوش دگرگونی‌هایی شده است. برای دهه‌ها گونه اتریشی اقتصاد سیاسی، یعنی الگوی مبتنی بر دولت کوچک و غیرمداخله‌گر، سرریز ثروت از بالا به پایین، تجارت آزاد و مالیات کم که بر اساس ایده‌های فردریش فون هایک (نولیبرالیسم) ساخته شده بود، رویکرد غالب بود. حال با ظهور کرونا، دولت بازیگر اقتصادی بسیار قدرتمندتری نسبت به قبل از همه‌گیری است (بلیکلی، ۱۴۰۰). از ابتدای سال ۲۰۲۰، دولت‌های چپ، راست و میانه به طریقی در اقتصادهایشان مداخله کرده‌اند که دو سال پیش از این غیرقابل تصور بود: پرداخت دستمزد به کارگرانی که به مرخصی فرستاده شده بودند، سر پا نگه داشتن مشاغل از طریق کمک‌های بلاعوض و وام، ممانعت از بیرون کردن مستأجران از سوی صاحبخانه‌ها؛ و به‌طور کلی به‌دورافکندن هشدارهای مالی از جمله شیوه‌های مداخله دولت‌ها در بازار بوده است.

۶. کرونا و صنعت گردشگری

یکی از بخش‌های زیان‌دیده در پی شیوع ویروس کرونا در دنیا، صنعت گردشگری بوده است. صنعت گردشگری و هتلداری بعد از نفت، دومین صنعت پول‌ساز در سراسر جهان محسوب می‌شود. با شیوع کرونا، صنعت گردشگری و هتلداری دچار بحران شد، به گونه‌ای که بسیاری از مرزهای زمینی و هوایی بر روی برخی از کشورها بسته، تعداد زیادی از موزه‌ها به صورت موقت تعطیل، و حتی برگزاری مسابقات مختلف بین‌المللی و اروپایی به تاریخ دیگری موکول شدند. تعداد گردشگران به شدت کاهش پیدا کرد، و هتل‌های زنجیره‌ای، ناوگان‌های حمل و نقل ریلی، دریایی و هوایی بی‌مسافر ماندند و بسیاری از مقاصد گردشگری جهان در چین و جنوب شرقی آسیا، و سپس سراسر جهان با کاهش ناگهانی ورود گردشگران مواجه شدند (ظهربانیا و روغنگیرها، ۱۴۰۰). در اوایل ژانویه ۲۰۲۰، گردشگری آسیا، با افت ۹ الی ۱۲ درصدی ورود گردشگران بین‌المللی، آسیب‌دیده‌ترین منطقه جهان، از ویروس کرونا بود. شیوع ویروس کرونا در جهان به پنجاه میلیون شغل لطمه زد. خطوط هوایی، هتل‌ها و کشتی‌های تفریحی،

بیشترین خسارت را بابت ممنوعیت‌ها و سقوط ارزش سهام و دستورالعمل‌های دولتی دیدند. میزان ورودی گردشگران جهانی برای سال ۲۰۲۰ در مقایسه با سال ۲۰۱۹، ۶۵ درصد کاهش داشت که میلیون‌ها نفر را در تأمین معیشت خود دچار بحران کرد. شیوع ویروس کرونا در سطح جهانی، تأثیر شگرفی در ورزش و سرگرمی نیز داشت. بازی‌های المپیک ۲۰۲۰ توکیو و پارالمپیک اروپا ۲۰۲۰، هر دو به تعویق افتادند. در ادامه این وضعیت، سال ۲۰۲۱ شروعی نافرجام و غم‌انگیز برای صنعت توریسم بود زیرا میانگین گردشگری جهانی رکودی ۸۹ درصدی را نسبت به دوران پیش از همه‌گیری کرونا تجربه کرد و مصائب اشتغال، آثار گسترده‌ای بر چرخه اقتصاد جهانی گذاشت. در برآوردی دیگر، «کنفرانس توسعه و تجارت سازمان ملل» موسوم به «آنکتاد» در گزارش‌های خود از ضرری بالغ بر چهار تریلیون دلار بر صنعت گردشگری خبر داد. کارشناسان حوزه گردشگری برآورد کرده‌اند که شرایط گردشگری در اکثر نقاط جهان تا سال ۲۰۲۳ و ۲۰۲۴ عادی می‌شود (همتی، ۱۴۰۰).

۷. نظام حکمرانی ملی و جهانی

شیوع ویروس کرونا در سال ۲۰۱۹م، فصل جدیدی را در روابط بین‌الملل و حکمرانی کشورها رقم زد. برای بازتعریف نقش کشورها در حکمرانی جهانی، قدرت و سرعت عمل آنها در پاسخ دادن به بحران‌های غیرمنتظره اهمیت دارد. همه‌گیری کرونا نقطه عطفی در سیاست‌های کشورهای جهان بود: از یک سو شاهد هراس برخی کشورها از دیگران و حرکت به سوی ملی‌گرایی تقویت شده در این سال‌ها، و از سوی دیگر شاهد همکاری‌های بین‌المللی برای نابود کردن این ویروس بودیم. ظهور ناگهانی کرونا در بیش از ۲۰۰ کشور جهان در کمتر از صد روز، ورای مرزهای جغرافیایی و سیاسی، بر ابعاد جهانی شدن تأثیر جدی گذاشت (بهارلو، ۱۳۹۹: ۶۶).

دونالد ترامپ که در سال ۲۰۱۶م با شعار «نخست آمریکا» به قدرت رسیده بود، در مواجهه با شیوع ویروس کرونا بیش از پیش این شعار انتخاباتی را در قبال سایر کشورها اعمال کرد. این رویکرد به شدت قدرت ایالات متحده را -که مدعی رهبری جهان بود- زیر سوال برد. شیوع کرونا نشان داد که سیاست‌های نئولیبرال می‌تواند در مدیریت بحران‌هایی همچون کرونا از خود ضعف نشان دهند. اتحادیه اروپا نیز در مواجهه با

بحران کرونا واکنش چندان بهتری از خود نشان نداد. کشورهای اروپایی یکی پس از دیگری مرزهای خود را به روی یکدیگر بستند. بار دیگر جنبش‌های ناسیونالیست ضد اتحادیه اروپا قدرت گرفتند. علاوه بر این، زمانی که ایتالیا به شدت با ویروس کرونا درگیر شده بود، از اتحادیه اروپا درخواست کمک کرد اما اعضای این اتحادیه دست رد به سینه‌اش زدند. حتی هنگامی که ایتالیا از کشورهای عضو ناتو از جمله آمریکا درخواست کمک کرد، باز هم جوابی نگرفت. اما در طرف مقابل، کشورهایی همچون چین و روسیه بیشترین استفاده را از این مسأله کردند. آنها ضمن مدیریت بحران کرونا در داخل کشورهای خود، به سرعت با تجهیزات پزشکی و بهداشتی به کمک ایتالیا و سایر کشورها شتافتند. با شروع بحران کرونا، چین این رویکرد را در قالب «دیپلماسی ماسک» در کمک به کشورهای آسیب دیده جهان چه در اروپا چه در آفریقا بازنمایی کرد. در دیپلماسی ماسک، چین سعی کرد شایستگی خود را برای کمک به یک معضل جهانی نشان بدهد به گونه‌ای که رییس جمهور وقت ایالات متحده، سازمان بهداشت جهانی را به اتهام طرفدار چین بودن تهدید به خروج و قطع همکاری کرد.

علاوه بر نقش آفرینی‌های بین‌المللی، نوع مواجهه کشورهای مختلف در مدیریت داخلی بحران کرونا نیز در بازتعریف نظم جدید بین‌المللی مؤثر است. در برخی از کشورها نظیر هندوستان شیوع کرونا به رژیم حاکم این اجازه را داد تا از سیاست‌های سرکوبگرانه و پلیسی به بهانه مبارزه با شیوع بیماری استفاده کنند. قدرت گرفتن این نوع سیاست‌های اقتدارگرایانه در بلندمدت، تأثیر خود را چه در داخل (در جریان سرکوب مردم کشمیر) و چه در خارج در روابط با همسایگان از جمله درگیری با پاکستان نشان داد. در اروپا نیز با توجه به کاستی‌های سیاست‌ها و نهادهای ناشی از رویکرد لیبرتارین‌ها، احتمال قدرت گرفتن احزاب چپ در این کشورها قوت گرفت. علاوه بر این موارد، زمانی که در اثر یک بحران جهانی، توان یک ابرقدرت به تحلیل می‌رود، باید به این نکته توجه کرد که قدرت‌های منطقه‌ای نیز بیشتر از گذشته از خود ظهور و بروز نشان می‌دهند. به طور مثال، با عقب‌نشینی‌های ایالات متحده از نقش‌های پیشین خود، قدرت‌هایی همچون ایران و ترکیه در حوزه‌های نفوذ خود از جمله غرب آسیا و شمال آفریقا می‌توانند نقش آفرینی‌های جدیدی کنند؛ ضمن اینکه ضربه‌هایی را به

بیکره آن ابر قدرت و متحدانش وارد می‌سازند و هزینه حضور در حوزه‌های نفوذ خود را برای آن بالا می‌برند. در نتیجه در نظم جدید پسا کرونا، شاهد چند قطبی‌گرایی در نظم بین‌المللی هستیم، نظمی که در آن، قدرت‌های آسیایی نقشی جدی ایفاء خواهند کرد و قدرت‌های منطقه‌ای نیز ضمن رقابت با یکدیگر، حضور قدرت‌های فرامنطقه‌ای را بر نمی‌تابند (بهارلو، ۱۳۹۹: ۱۹۹-۲۰۱).

به طور معمول، دولت مکلف؛ کارآمدی و توانایی خود را در زمان بحران به نمایش می‌گذارد و حمایت فزاینده خود از شهروندان را ثابت می‌کند. غلبه بر کرونا، به قدری برای کشورها اهمیت داشت که حتی شی جین پینگ، رهبر حزب کمونیست و رئیس‌جمهور چین، مبارزه با کرونا را آزمایش بزرگی برای اثبات توانایی نظام و ظرفیت حکمرانی این کشور دانست، و وزیر بهداشت سنگاپور نیز، حکمرانی خوب را در کنار وضعیت نظام بهداشتی و سلامتی یک جامعه و میزان انباشت سرمایه اجتماعی، سه شرط لازم برای غلبه بر بحران ویروس کرونا اعلام کرد (اخوان و نعمتی، ۱۳۹۹: ۹۸). با توجه به شدت فراگیری و ویژگی‌ها و خصایص نادر بحران کرونا، چنین به نظر می‌رسد که گذار به الگوهای حکمرانی مبتنی بر محوریت دولت و حاکمیت حداکثری دولت، امری واقع‌بینانه باشد. همچنین، یکی از مفاهیمی که در دوره شیوع ویروس کرونا مورد توجه جدی قرار گرفت، حکمرانی هوشمند بود. ابزارهای مبتنی بر فناوری اطلاعات و ارتباطات، مانند رسانه‌های اجتماعی، و باز بودن فضای سیاسی می‌تواند عواملی باشد که تعامل شهروندان را افزایش داده، و از توسعه الگوهای جدید حکمرانی برای دولت هوشمند حمایت می‌کند. مؤلفه‌های اصلی مدیریت هوشمند؛ سازمان‌های دولتی و مشارکت شهروندان (و به تبع آن همکاری دولت و شهروندان) و استفاده از فناوری هستند (نصری و تبرزد، ۱۳۹۹: ۶۱-۶۲).

یکی دیگر از مباحثی که در چارچوب حکمرانی ملی قابل بحث و بررسی است، تأثیر کووید-۱۹ بر شاخص‌های هشتگانه حکمرانی خوب (مشارکت، حاکمیت قانون، شفافیت، پاسخگویی، عدالت، کارایی و اثربخشی، مسئولیت‌پذیری، اجماع) است (محسنی، ۱۳۹۹: ۳۵۶-۳۴۹). به طور کلی گسترش کووید-۱۹ موجب تضعیف شاخص‌های حکمرانی خوب در داخل شد. در عین حال، به تقویت همکاری‌هایی در

زمینه بین‌المللی و منطقه‌ای بین کشورها و همراهی و تعامل با سازمان بهداشت جهانی منجر گردید.

۸. سیاست، روابط، حقوق بین‌الملل و دیپلماسی بهداشت جهانی

ویروس کرونا با شتاب، شدت و فراگیری بی‌سابقه‌ای نه تنها علم پزشکی، که سایر علوم را نیز به تأمل واداشت. آنچه تاکنون به عنوان نظام بین‌الملل متعارف در روابط بین‌الملل شناخته شده است، در معنای متعارف آن، اجتماعی از دولت-ملت‌ها است که در وضعیتی آنارشیک (فقدان اقتدار فائده مرکزی) روابط میان خود را به گونه‌ای تنظیم می‌کنند که منافع ملی (بقاء، امنیت و در وهله بعد شکوفایی) آنها را تأمین نماید. در این شرایط، مسائل و چالش‌هایی چندلایه، پیچیده و چندبُعدی نظیر تغییرات اقلیمی و بحران‌های زیست‌محیطی، مهاجرت، تروریسم، مناقشات برخاسته از بحران آب-غذا-انرژی، فروپاشی دولت‌های ضعیف، جنگ‌های قومی-مذهبی مبتنی بر سیاست هویتی، بحران‌های انباشتی و بی‌پایان، گسترش جنایات سازمان‌یافته و اینک کرونا در محیط منطقه‌ای و بین‌المللی بروز کرده‌اند و نظم بین‌المللی دولت‌محور را به مبارزه طلبیده-اند (موسوی شفاپی و دیگران، ۱۳۹۹: ۴۱).

بیماری کرونا قدرت تحرک و جابجایی کالا، مسافر و تجارت بین‌المللی را کاهش داد و به رهبران جهان، فعالان اقتصادی و عموم مردم آسیب‌پذیر بودن نظام اقتصاد بین-الملل کنونی را نشان داد. کرونا گرچه در سطح فروملی توانسته فردگرایی لیبرالیستی را به چالش بکشد، اما در سطح ملی موجب تقویت ملی‌گرایی و کم‌رنگ شدن جهانی شدن و تضعیف اقتصاد بازار آزاد شده، و ملی‌گراها را که طرفدار حمایت بیشتر از اقتصاد داخلی و کنترل مهاجرت هستند، در معرض قدرت قرار داد (رومی و کاظمی، ۱۳۹۹: ۸۴). کرونا در روابط بین‌الملل، وضعیت استیصال دولت-ملت و نظم و ستفالیایی را بیش از پیش نمایان ساخت. این نوع از دولت بر اساس دغدغه امنیت سخت‌افزاری در برابر تهدید خارجی سامان یافته است و تهدیدی برای امنیت انسانی و جهانی نیست (شفاپی و دیگران، ۱۳۹۹: ۵۴). با گسترش و تعمیق روابط بین‌الملل در سال‌های اخیر، روابط بین سیاست بین‌الملل و مسائل بهداشت و سلامتی توسعه پیدا کرده است. در نتیجه مدیریت جهانی بهداشت نسبت به گذشت سیاسی‌تر شده، و کمتر تحت تسلط

کارشناسان فنی و ابزارهای علمی، پزشکی و اپیدمیولوژی قرار دارد. اکنون در سیاست خارجی کشورهای بزرگ، مسئله بهداشت در برنامه‌های قدرت نرم و قدرت هوشمند قرار دارد (آقامحمدی، ۱۳۹۹: ۶۴). حقوق بین‌الملل تنظیم‌کننده مناسبات در جامعه بین‌الملل است و مجموعه قواعدی را دربرمی‌گیرد که حاکم بر مناسبات آن است. درهم‌تنیدگی کشورها در جهان امروز ناشی از درک این مطلب مهم است که برخی مسائل نظیر حقوق بشر، تروریسم و مشکلات زیست-محیطی نمونه‌هایی از مشکلات کل جامعه جهانی هستند.

۳۴۱

۹. تحول و دیپلماسی علم و فناوری

در اوایل قرن بیست و یکم مشاغل اینترنتی به طرز چشمگیری افزایش یافتند. پیدایش ویروس سارس یکی از دلایل عمده این امر بود. منتشر شدن ویروس کرونا نیز در طی سال گذشته یکی دیگر از تجاربی بود که در زمینه فروش آنلاین رخ داد. در دوران کرونا قریب به اکثریت فروشگاه‌هایی که به صورت فیزیکی فعالیت دارند، کسب و کار خود را از طریق فضای مجازی و با بهره‌گیری از تکنولوژی دنبال می‌کنند که از آن می‌توان به عنوان تأثیرات کرونا ویروس نیز یاد کرد. یکی از بزرگترین مزیت‌های انتقال کسب و کار از فروش چهره به چهره و فیزیکی به فضای مجازی و فروش از طریق اپلیکیشن‌ها و سایت‌ها است که باعث شده است صاحبان کسب و کار مجبور نباشند برای فروش با افراد گوناگون ارتباط داشته باشند. مزیت دیگر این امر، رعایت فاصله اجتماعی و سهولت در خرید آنلاین است، به طوری که فرد زمان خود را به راحتی مدیریت می‌کند و در هر زمان که بخواهد، می‌تواند اقدام به خرید نماید و هزینه‌های آن را نیز به صورت اینترنتی و درگاه‌های پرداخت، انتقال دهد. بر این اساس، کشورهایی که در زمینه فناوری حرفی برای گفتن دارند، توانسته‌اند ربات‌هایی را اختراع کنند که خطرات ناشی از عدم رعایت فاصله اجتماعی را به حداقل برسانند (چهرآزاد و دیگران، ۱۳۹۹: ۱۹). همچنین فناوری موجب شده است که در شرایط همه‌گیری مواردی همچون دورکاری، آموزش از راه دور، فناوری پریترهای سه بعدی، و هوش مصنوعی به کار گرفته شوند. روابط بین‌الملل چتر گسترده‌ای است که موارد مختلفی از جمله تجلیات همکاری‌های علمی بین‌المللی را نیز شامل می‌شود. دیپلماسی علم فرایندی تلقی می‌گردد که در آن، کشورها

پیشرفت‌ها و علایق‌شان را که در زمینه‌های علمی بین‌المللی با استفاده از روش‌های علمی کسب کرده‌اند، نشان می‌دهند. دیپلماسی علم و فناوری در صورتی که از دیپلماسی برای مواجهه با چالش‌های جهانی، تقویت همکاری‌ها بین کشورها و افزایش نفوذ یک کشور را بهبود و ارتقاء بخشد، می‌تواند عامل مهمی برای تقویت قدرت نرم یک کشور باشد. دیپلماسی علم و فناوری در قالب دیپلماسی تحقیقات سلامت- یکی از معدود الگوهای دیپلماسی است که توانسته با رویکردی بین‌المللی به یاری جهان بیاید و به کارکرد و کارویژه خود تجلی بخشد (چهرآزاد و دیگران، ۱۳۹۹: ۳۲).

۹. روابط دو اقتصاد بزرگ جهان در پرتو کرونا

واگرایی روابط آمریکا- چین پدیده‌ای پیچیده و چند علتی (سیاست‌های ملی‌گرایانه؛ تغییر موازنه قدرت میان دو کشور به نفع چین؛ افزایش اختلافات ایدئولوژیک میان دو کشور؛ تضاد رو به رشد منافع اقتصادی؛ دیده شدن چین در سیاست داخلی آمریکا به عنوان یک رقیب استراتژیک) است که گسترش جهانی ویروس به مثابه اثر پروانه‌ای موجب آشکار شدن و تشدید رقابت‌های ژئوپلیتیک دو کشور شد و مناقشات میان دو کشور را وارد مرحله جدیدتری کرد. تا پیش از این، مسائل اقتصادی عامل همکاری و نوعی ثبات‌دهنده در روابط طرفین بود اما اکنون به نظر می‌رسد مسائل اقتصادی در کنار بحران کووید- ۱۹، به منبع تنش و تشدید رقابت تبدیل شده است. البته دو کشور وابستگی متقابلی در حوزه‌های مختلف به یکدیگر دارند. به طور مثال ده‌ها هزار شرکت آمریکایی در چین فعالیت دارند و تجارت دوجانبه دو کشور در سال ۲۰۱۹ بالغ بر ۵۴۱ میلیارد دلار بوده است. خودروسازان آمریکایی، مانند جنرال موتورز در حال حاضر در چین فروش بیشتری دارند تا در آمریکا، و یا حدود ۳۷۰ هزار دانشجوی چینی از جمله فرزندان نخبگان سیاسی پکن در آمریکا تحصیل می‌کنند. این وابستگی متقابل تا حدی مانع از یک خصومت و رویارویی مستقیم خواهد شد، اما با وجود این، احتمال گسترش جنگ سرد آنان رو به فزونی است. تشدید تنش‌های اقتصادی، تجاری، فنی و ژئوپلیتیک میان آنها گریزناپذیر است. اما چین علی‌رغم پیشرفت‌هایی که داشته، هنوز در جایگاهی نیست که سایر کشورها به سادگی رهبری آن را بپذیرند. قدرت چین توسط ژاپن، هند و استرالیا موازنه می‌شود و در آسیا تقریباً هیچ کشوری نمی‌خواهد تحت سلطه چین قرار

گیرد. از طرفی واشنگتن نیز، همچنان در رقابت با چین، کارت‌های بالایی در اختیار دارد (دهشیری و دیگران، ۱۳۹۹: ۲۹۰).

۱۰. امنیت و امنیتی‌سازی، محدودیت‌های اجتماعی

گسترش بیماری کووید-۱۹ امنیت اقتصادی، اجتماعی و روانی را به شدت تحت تأثیر قرار داده است. اکثر کشورها با کسب توانمندی‌های نظامی و هسته‌ای و عضویت در بلوک‌ها و مجموعه‌های نظامی و اقتصادی، خود را در مقابل تهدیدات امنیتی ایمن کرده بودند، اما اکنون با شیوع این بیماری در حفظ جان اتباع خود ناکام ماندند و در حوزه امنیت ملی با مشکلاتی مواجه شدند (کاویانی‌راد، ۱۳۸۳: ۶۷).

تهدیدات امنیت زیستی و بهداشتی، از جمله تهدید ویروس‌ها و باکتری‌ها که ممکن است از یک مکان یا فضای جغرافیایی محلی سر برآورده، و به سرعت گسترش ملی، منطقه‌ای و جهانی پیدا کنند، نه تنها باید در چارچوب امنیت ملی کشورها، بلکه در زمره تهدیدات منطقه‌ای و جهانی طبقه‌بندی شوند. سازوکارهای مبارزه و کنترل این گونه تهدیدات نیز باید بصورت سیستم یکپارچه از سطح جهانی تا ملی و محلی طراحی و اجرا گردند. درباره تهدید ویروس کرونا چنین ضرورتی پدیدار گردید (حافظ‌نیا و نورانی، ۱۳۹۹: ۴۶).

۱۱. محیط زیست در پرتو کرونا

بیماری و ویروس نتیجه یک عدم تعادل، یا عوامل و حوادث غیر مترقبه خارج از اراده انسان و یا عمل ناآگاهانه نسبت به حقیقت هستی و شکستن قوانین الهی در خصوص طبیعت (آب، خاک، هوا، گیاهان و اشجار)، جسم و رفتار و روح انسان است که منجر به تخریب و آلودگی طبیعت، آب‌ها، هوا و بیماری‌های جسمی و رفتار فردی و اجتماعی جامعه انسانی می‌شود. ظهور و شیوع جهانی بیماری کرونا، تجلی برهم خوردن تعادل و پایداری در سامانه روابط انسان و طبیعت بود. در سال‌های قبل از جنگ جهانی دوم، به دلیل پارادایم حاکم بر روابط انسان و محیط (جبرگرایی محیطی)، و ضعف در قدرت و ابزار فناوری، دامنه مداخلات و اثرگذاری انسان در طبیعت بسیار محدود بود. بعد از جنگ به دلیل توسعه فناوری، انسان شروع به بهره‌برداری بی‌رویه از طبیعت کرد و رابطه خصمانه انسان با محیط به بالاترین حد خود رسید و انسان با تکیه بر علم و فناوری

خود، توهم پیروزی پیدا کرد. ماشینی شدن و بهره‌برداری فزاینده از منابع طبیعت سبب فرآیند تغییر اقلیم و گرمایش زمین شد. در نهایت مداخلات غیرمسئولانه بشر در فرایندهای طبیعی، جهان را درگیر نوعی همه‌گیری جهانی (شیوع سریع کووید-۱۹) کرد. روند تغییرات محیط طبیعی تا سال ۲۰۱۹ و به‌ویژه در سال ۲۰۱۹ خیلی شدید و خسارت‌بار بوده است. آتش‌سوزی‌ها و سیلاب‌های شدید و طوفان‌های گرد و غبار و تخریب بیش از اندازه جنگل‌ها همه از این زمره‌اند. بدین جهت بروز بیماری کووید-۱۹ به عنوان عکس‌العمل غیر قابل باور محیط انسانی در مقابل بحران‌های شدید محیط طبیعی منطقی به نظر می‌رسد (علی‌جانی، ۱۳۹۹: ۱۶-۴). شیوع ویروس کووید-۱۹ در عین حال، پی‌آمدهای متفاوتی نیز داشته است. از نظر زیست‌محیطی، همه‌گیری کرونا تاحدودی باعث کاهش مصرف سوخت‌های فسیلی، آلودگی‌های زیست‌محیطی، کاهش گازهای گلخانه‌ای و آلاینده‌ها، و نیز خلوت شدن شهرها و جلوگیری از رفت و آمدهای غیرضروری، کاهش آمار تصادفات و مرگ و میر ناشی از آن، و کاهش چشمگیر آمار مرگ و میر ناشی از آلودگی هوا و بیماری‌های تنفسی در سراسر جهان شده است که از این منظر می‌توان به تجزیه و تحلیل این اثرات و استفاده از تجربیات جمعی به دست آمده برای بهبود الگوی مصرف و سبک زندگی مردم جهان بهره‌برداری بهینه کرد (دریس حمادی، و ایرجی، ۱۴۰۰: ۴۸-۴۷). اثرات مثبت کرونا بر محیط زیست موقت و کوتاه‌مدت، و در مقایسه با پیامدهای طولانی مدت آن اندک است. در دوره شیوع کرونا شاهد افزایش تولید حجم زباله، مصرف کالاهای پلاستیکی و یکبار مصرف، تولید پسماندها، مصرف بی‌رویه آب و انرژی و آلودگی شدید آب‌های سطحی با مواد شوینده و ضدعفونی‌کننده بودیم (ملکیان، ۱۳۹۹: ۷۳).

۱۲. پیامدهای اقتصادی (رشد و توسعه)

با شیوع ویروس کرونا، بحرانی اقتصادی بروز کرد که بر اقتصاد جهانی، ۹۰ تریلیون دلار تأثیر گذاشت. نقطه کانونی عفونت‌ها از چین به اروپا، به ویژه ایتالیا، منتقل شد و در تمامی کشورها گسترش یافت. تا پایان سال ۲۰۲۱، بیش از ۲۵۰ میلیون نفر در سراسر جهان به ویروس کووید-۱۹ مبتلا، و بیش از ۵ میلیون نفر تلف شدند. در مقطعی، بیش از ۸۰ کشور مرزهای خود را به روی ورود مسافران بستند، کشورهای مبتلا به عفونت،

به کسب و کارها دستور تعطیلی دادند، و برای جمعیت خود دستور قرنطینه صادر کردند و مدارس را به روی حدود ۱.۵ میلیارد کودک تعطیل نمودند. علاوه بر این، بر اساس گزارش «چشم‌انداز اقتصاد جهانی» که اکتبر ۲۰۲۱ توسط پول بین‌المللی تهیه شد، رشد اقتصادی جهان به نرخ سالانه حدود ۳/۲- درصد در سال ۲۰۲۰ کاهش یافت و بهبود ۵/۹ درصدی برای سال ۲۰۲۱، و ۴/۹ درصدی برای سال ۲۰۲۲ پیش‌بینی شد. چشم‌انداز اقتصادهای در حال توسعه کم درآمد به دلیل نابرابری در دسترسی به واکسن‌ها و تفاوت در حمایت از سیاست‌های اقتصادی، رکود مربوط به همه‌گیری به عنوان ماهیت جهانی‌تر از آنچه در طول دوره تجربه شده است، شناخته می‌شود (James K. Jackson et al, 2021: 5). دامنه تأثیرات اقتصادی کرونا، علاوه بر فعالیت‌هایی نظیر تولید، گردشگری و رستوران‌داری؛ ورزشگاه‌ها، سینماها، مراکز خرید، برگزاری همایش‌ها، برگزاری نمایشگاه‌ها، سالن‌های زیبایی، هتلداری، حمل و نقل در حوزه‌های مختلف زمینی، ریلی، هوایی و سایر مواردی که در آنها اجتماعی شکل می‌گیرد، را درگیر کرده، و بیشترین لطمه‌ها را از این بحران دیدند (طاهری نمهیل، ۱۳۹۹: ۱۷۷). به طور کلی پی‌آمدهای ویروس کرونا بر اقتصاد جهان، عبارت بود از کاهش در شاخص‌های: رشد اقتصادی کشورها، تقاضای جهانی برای انرژی (نفت و گاز و زغال سنگ)، تولید کالا و اختلال در زنجیره عرضه و تقاضا، سرمایه‌گذاری خارجی در سطح جهان، حجم و سطح تجارت بین‌الملل، شاخص‌های مالیه بین‌الملل (مراودات مالی، بورس و سهام، اوراق قرضه)، همچنین افزایش فعالیت‌های حمایتی نهادهای اقتصادی بین‌المللی در زمینه مبارزه با گسترش ویروس کرونا (صندوق بین‌المللی پول، بانک جهانی، و بانک‌های منطقه‌ای)، و افزایش همکاری‌های اقتصادی بین‌المللی کشورهای جهان به ویژه قدرت‌های صنعتی و مالی در راستای کاهش تأثیرات اقتصادی کرونا (گروه ۸ و گروه ۲۰).

نتیجه‌گیری

همچنان که اشاره شد، کرونا و شیوع آن، طلوعه ظهور یک بحران در دهه دوم قرن بیست و یکم بود که زمینه‌ها و پیامدهای آن، بسیاری از درون‌مایه‌ها و جلوه‌های زندگی اجتماعی انسان را در عرصه‌های داخلی و بین‌المللی دستخوش دگرگونی کرد. جهان تا پیش از این، با بحران‌های گوناگون (گرم شدن هوا، ذوب شدن یخ‌های قطبی، جاری

شدن سیلاب‌ها، به‌زیرآب رفتن زمین‌های کشاورزی، کمبود مواد غذایی، شدت گرفتن مهاجرت‌ها، افزون‌شدن بیکاری، افزایش درخواست‌های پناهندگی، گسترش سلاح‌های کشتار جمعی، گسترده‌تر شدن تروریسم، افزون شدن فاجعه‌های طبیعی، گسترش فقر و (...). روبه‌رو بود. امروزه در جهانی به غایت متصل زندگی می‌کنیم که همه در آن سفر می‌کنند، شبکه‌های انسانی برای انتشار پنهانی، گسترده و باز هستند. در کنار این امر، مصرف‌گرایی معاصر شکل افراطی یافته است و موجب سقوط و تخریب گسترده محیط زیست می‌شود. شیوع ویروس کرونا، نه تنها علم پزشکی، که سایر علوم را نیز به تأمل واداشت، سازه‌های جهان معاصر را به چالش کشید، و با تردیدهای بنیادینی روبرو ساخت. نظام بین‌الملل در معنای متعارف آن، اجتماعی از دولت-ملت‌ها است که در وضعیتی آنارشیک (فقدان اقتدار فائقه مرکزی)، روابط میان خود را به گونه‌ای تنظیم می‌کنند که منافع ملی (بقا، امنیت و سپس شکوفایی) آنها را تأمین نماید. اینک کرونا نظم بین‌المللی دولت‌محور را به مبارزه طلبیده است. طی چند ماه از آغاز فرآیند همه‌گیری، طیف متنوعی از رفتارهای دولت‌ها قابل مشاهده است: دولت‌ها از یکسو اذعان به لزوم فراملی‌گرایی و عمل در حیطه‌ای فراتر از مرزهای حاکمیتی دارند، از دیگر سو بخش عمده فعالیت‌ها و اقدامات خود در برخورد با این وضعیت را در قالبی ملی عملی می‌- سازند. کرونا در روابط بین‌الملل، وضعیت استیصال دولت-ملت و نظم و ستفالیابی را بیش از پیش نمایان ساخت و نشان داد که تا چه میزان سرنوشت یک فرد در این سوی جهان به سرنوشت دیگری در آن سوی جهان گره خورده، و تشریک مساعی و همکاری جهانی به نفع بقای همگان و تک تک افراد است. شیوع کرونا تأثیراتی بر مؤلفه‌های اقتصاد سیاسی بین‌المللی به جا گذاشته است. اقتصاد سیاسی شرایطی را مطالعه می‌کند که در آن، تولید در یک دولت-ملی اتفاق می‌افتد. اقتصاد سیاسی جهانی یا اقتصاد سیاسی بین‌المللی، حوزه‌ای چند رشته‌ای است و تجارت و مالیه جهانی، سیاست‌های پولی و مالی کشورهای مختلف را که بر تجارت و مالیه جهانی تأثیر دارند، بررسی می‌کند که شامل تجارت بین‌الملل، مالیه بین‌الملل، روابط سیاسی، صنعتی شدن و تولید و جهانی شدن می‌شود. از نظر اقتصادی، جهان شاهد سقوط تقاضای جهانی برای مصرف و سرمایه‌گذاری بوده است. بخش‌هایی همچون مسافرت، گردشگری و شرکت‌های

تولیدی از نظر اقتصادی سقوط کردند. در زنجیره عرضه و بورس دچار اختلال، و شرایط بقای شرکت‌ها دشوار شدند. انجمن حمل و نقل هوایی بین‌المللی اعلام کرد که از بابت گسترش کووید-۱۹، صنعت مسافرت هوایی ۱۱۳ میلیارد دلار، و از بابت پروازها و هتل‌های کنسل شده، و رخدادهای محلی و بین‌المللی برگزار نشده، بیش از ۲۰۰ میلیارد دلار خسارت دیده است. سیاست‌هایی همچون «در خانه بمانید» و «فاصله-گذاری اجتماعی» شدیداً به درآمدهای صنعت سرگرمی و تفریح، گردشگری، و صنعت مهمان‌نوازی از جمله رستوران‌ها و کسب و کارها خسارت زد. بحران بهداشتی ناشی از کووید-۱۹ فرصتی به دولت‌ها داد تا اصلاحاتی را در بهداشت عمومی انجام دهند و تسهیلات آن را افزایش دهند و خود را توانمند سازند در بُعد جهانی شدن، همه‌گیری کرونا نشان داد جهان کوچک شده است، اگر حادثه‌ای در یک گوشه جهان واقع شود، به سرعت می‌تواند تمام جهان را متأثر سازد. نقش مرزهای ملی کشورها کم شده، جایگاه دولت‌ها تقلیل یافته، و جهان به یک دهکده کوچک، و جهان به علت پیشرفت فناوری ارتباطات و حمل‌ونقل به هم وصل شده است. در شرایط جهانی شدن شاخص‌های تجارت جهانی و معاملات بین‌المللی، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، صادرات و واردات، صنعت گردشگری، شکل‌گیری شرکت‌های چندملیتی، مهاجرت‌ها در سطح جهان، تمایل کشورها به عضویت در سازمان‌ها و بلوک‌های اقتصادی منطقه‌ای، ارتباطات و رسانه‌ها، در حال رشد می‌باشند. در عین حال، در چند ماه پس از شیوع ویروس کرونا، پدیده جهانی شدن به چالش کشیده، و گسترش آن برای مدتی متوقف شد. در خصوص تحول نظام سرمایه‌داری، برای دهه‌ها گونه اتریشی اقتصاد سیاسی، یعنی الگوی مبتنی بر دولت کوچک و غیرمداخله‌گر، سرریز ثروت از بالا به پایین، تجارت آزاد و مالیات کم که بر اساس ایده‌های فردریش فون هایک ساخته شده بود، رویکرد غالب بود. اما دولت، بازیگر اقتصادی قدرتمندتری نسبت به قبل از همه‌گیری است. بانک‌های مرکزی افزایش نرخ بهره‌شان را در پایین‌ترین سطوح غیرممکن یافتند، چون بسیاری از افراد کم‌درآمد برای رتق‌وفتق زندگی‌شان وابسته به وام بودند و هزینه‌های بیشتر استقراض، آن‌ها را از لبه پرتگاه فقر سرنگون می‌کرد. در سوی دیگر طیف، مالیات شرکت‌ها و اشخاص کاهش یافت و ثروتمندان، ثروتمندتر شدند. غول‌های بزرگ

فناوری، از قدرت‌شان در بازار استفاده کردند تا استارت‌آپ‌های جدید به تهدیدی علیه‌شان بدل نشوند. از اواسط دهه گذشته نشانه‌هایی از تغییر شکل گرفت و از ابتدای سال ۲۰۲۰، در سطح جهانی، شتاب یافت. دولت‌های چپ، راست و میانه به طریقی در اقتصادهایشان مداخله کردند که دو سال پیش از این، غیرقابل‌تصور بود: پرداخت دستمزد به کارگرانی که به مرخصی فرستاده شده بودند، سر پا نگه‌داشتن مشاغل از طریق کمک‌های بلاعوض و وام، ممانعت از بیرون‌کردن مستأجران از سوی صاحبخانه‌ها. در این دوره، جهان مشغول جنگ با کووید بود و در زمان جنگ همیشه قدرت دولت افزایش می‌یابد. دولت‌ها قرار است مالیات بیشتری بگیرند و بیشتر هزینه کنند **صنعت گردشگری**، صنعت گردشگری و هتلداری بعد از نفت، دومین صنعت پول‌ساز جهان محسوب می‌شوند. شیوع کرونا تیر خلاص به صنعت گردشگری و هتلداری زد. بسیاری از مرزهای زمینی و هوایی به روی برخی از کشورها بسته، تعداد خیلی زیادی از موزه‌ها به صورت موقت تعطیل، و حتی برگزاری مسابقات مختلف بین‌المللی و اروپایی، به تاریخ دیگری موکول شدند. آمار مسافران و گردشگران به شدت کاهش یافت و هتل‌های زنجیره‌ای، ناوگان‌های حمل و نقل ریلی، دریایی و هوایی دچار بحران شدند.

در خصوص **حکمرانی**، شیوع ویروس کرونا در سال ۲۰۱۹م، فصل جدیدی را در روابط بین‌الملل و حکمرانی کشورها رقم زد: از یک سو شاهد هراس برخی کشورها از دیگران و حرکت به سوی ملی‌گرایی تقویت شده در این سال‌ها، و از سوی دیگر شاهد همکاری‌های بین‌المللی برای نابود کردن این ویروس بودیم. در نظم جدید پسا کرونا، شاهد چند قطبی‌گرایی در نظم بین‌المللی هستیم، که در آن، قدرت‌های آسیایی نقشی جدی ایفاء خواهند کرد و قدرت‌های منطقه‌ای نیز ضمن رقابت با یکدیگر، حضور قدرت‌های فرامنطقه‌ای را بر نمی‌تابند. شیوع کووید-۱۹ بر شاخص‌های هشتگانه حکمرانی خوب (مشارکت، حاکمیت قانون، شفافیت، پاسخگویی، عدالت، کارایی و اثربخشی، مسئولیت‌پذیری، اجماع) نیز تأثیر گذاشت. با تأثیرگذاری منفی کرونا بر این شاخص‌ها، روند دموکراسی با عقب‌گرد مواجه شد. به طور کلی گسترش کووید-۱۹ موجب تضعیف شاخص‌های حکمرانی خوب در داخل شد. در عین حال، به تقویت

همکاری‌ها در زمینه بین‌المللی و منطقه‌ای بین کشورها و همراهی و تعامل با سازمان بهداشت جهانی منجر گردید. در چارچوب **نظام بین‌الملل**، کرونا به بازیگران سیاست بین‌الملل هشدار داد امنیت جهانی در گرو عقلانیت اجتماعی و انسانی است و به‌عنوان نشانه‌ای از تهدید جمعی، نظام بین‌الملل را با شوک جدید بی‌ثباتی اقتصادی، انسانی و اجتماعی روبه‌رو ساخت و «موازنه تهدید» جدیدی به وجود آورد. در این شرایط، بازیگران تضادهای خود را کاهش داده، و برای مقابله با تهدید جدید تلاش می‌کنند.

۳۴۹

از منظر **حقوق بین‌الملل**، وظیفه حقوق بین‌الملل، وضع قواعدی برای ضابطه‌مند کردن هر گونه روابط فرامرزی بوده، و در این راستا جامعه جهانی متشکل از موضوعات و مکلفان حقوق بین‌الملل، است. حقوق بین‌الملل نوین در این راستا، هم با مسائل نوظهور روبرو می‌باشد و هم با بازیگران جدید که در عرصه روابط بین‌الملل ظهور یافته‌اند. در رابطه با **فناوری**، در اوایل قرن بیست و یکم مشاغل اینترنتی افزایش چشمگیری یافتند. در دوران کرونا قریب به اکثریت فروشگاه‌هایی که به صورت فیزیکی فعالیت داشتند، کسب و کار خود را از طریق فضای مجازی و با بهره‌گیری از تکنولوژی دنبال می‌کردند که از آن می‌توان به عنوان تأثیرات کرونا و ویروس نیز یاد کرد. کشورهای که در زمینه فناوری حرفی برای گفتن دارند، توانسته‌اند ربات‌هایی را اختراع کنند که خطرات ناشی از عدم رعایت فاصله اجتماعی را به حداقل برسانند.

در راستای **روابط چین و آمریکا**، به طور کلی، واگرایی روابط آمریکا-چین پدیده‌ای پیچیده و چند علتی (سیاست‌های ملی‌گرایانه؛ تغییر موازنه قدرت میان دو کشور به نفع چین؛ افزایش اختلافات ایدئولوژیک میان دو کشور؛ تضاد رو به رشد منافع اقتصادی؛ دیده شدن چین در سیاست داخلی آمریکا به عنوان یک رقیب استراتژیک) است که گسترش جهانی ویروس کرونا موجب آشکار شدن و تشدید رقابت‌های ژئوپلیتیک دو کشور شد. البته دو کشور وابستگی متقابلی در حوزه‌های مختلف به یکدیگر دارند. به طور مثال ده‌ها هزار شرکت آمریکایی در چین فعالیت دارند و تجارت دوجانبه دو کشور در سال ۲۰۱۹ بالغ بر ۵۴۱ میلیارد دلار بوده است. خودروسازان آمریکایی، مانند جنرال موتورز در حال حاضر در چین فروش بیشتری دارند تا در آمریکا، و یا حدود ۳۷۰

هزار دانشجوی چینی از جمله فرزندان نخبگان سیاسی پکن در آمریکا تحصیل می‌کنند. این وابستگی متقابل تا حدی مانع از خصومت و رویارویی مستقیم خواهد شد.

بحث امنیت، در هفت جزء مورد توجه قرار گرفته است: امنیت اقتصادی (فقر و بی خانمانی)، امنیت غذایی (قحطی و گرسنگی)، امنیت بهداشتی (بیماری؛ مراقبت پزشکی ناکافی)، امنیت زیست محیطی (تخریب اکولوژیکی، آلودگی و بلایای طبیعی)، امنیت فردی (خشونت جسمی، جنایت، تصادف‌های جاده‌ای)، و امنیت اجتماعی (ظلم و ستم، تبعیض) و امنیت سیاسی (سرکوب، شکنجه و نقض حقوق بشر). از آنجایی که امنیت بهداشتی نیز یکی از وجوه امنیت انسانی است، بیماری‌های فراگیر به سبب تأثیراتی که بر ساختار جوامع بر جای می‌گذارند، تهدیدی جدی علیه امنیت انسانی تلقی می‌شوند و می‌توانند زمینه‌ساز گونه‌های مختلفی از بحران در سطوح دولت‌ها، مناطق یا نظام بین‌الملل شوند. در چارچوب محیط زیست، ظهور و اشاعه جهانی بیماری کرونا، تجلی برهم خوردن تعادل و پایداری در سامانه روابط انسان و طبیعت بود. در جامعه انسانی همواره تلاش انسان برای بدست آوردن منابع جدید غذا سبب می‌شود جنگل‌ها تخریب، و حیوانات به محل‌های دیگر جابه‌جا شوند، و نهایتاً تماس نزدیک‌تر انسان با حیوانات زیاد شود. این امر موجب سرایت پاتوژن‌ها به انسان می‌گردد و سبب ظهور بیماری‌های ویروسی می‌شوند. در عین حال، شیوع ویروس کووید-۱۹، از نظر زیست‌محیطی، تاحدودی باعث کاهش مصرف سوخت‌های فسیلی، آلودگی‌های زیست‌محیطی، کاهش گازهای گلخانه‌ای و آلاینده‌ها، و نیز خلوت شدن شهرها و جلوگیری از رفت و آمدهای غیرضروری، کاهش آمار تصادفات و مرگ و میر ناشی از آن، و کاهش چشمگیر آمار مرگ و میر ناشی از آلودگی هوا و بیماری‌های تنفسی در سراسر جهان شده است. در راستای پیامدهای اقتصادی کرونا، دامنه این تأثیرات، علاوه بر فعالیت‌هایی نظیر تولید، گردشگری و رستوران‌داری؛ ورزشگاه‌ها، سینماها، مراکز خرید، برگزاری همایش‌ها، برگزاری نمایشگاه‌ها، سالن‌های زیبایی، هتلداری، حمل و نقل در حوزه‌های مختلف زمینی، ریلی، هوایی و سایر مواردی که در آنها اجتماعی شکل می‌گیرد، را درگیر کرده، و بیشترین لطمه‌ها را از این بحران خورده‌اند. پی‌آمدهای ویروس کرونا بر اقتصاد جهان، در چند زمینه قابل طرح و بررسی بود: رشد اقتصادی کشورها، کاهش تقاضای جهانی

نفت و انرژی، کاهش تولید کالا و اختلال در زنجیره عرضه و تقاضا، کاهش سرمایه-گذاری خارجی در سطح جهان، کاهش سطح تجارت بین‌الملل، مشکلات در زمینه مالیه بین‌الملل، و همکاری‌های اقتصادی بین‌المللی. به هر ترتیب، بروز و ظهور ویروس کووید-۱۹ در مؤلفه‌ها و شاخص‌های مختلف اقتصاد سیاسی بین‌المللی (جهانی شدن، حکمرانی ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی، تجارت بین‌الملل، مالیه بین‌الملل، شرکت‌های چندملیتی، توسعه و توسعه بین‌المللی و روابط شمال و جنوب، محیط زیست، فناوری، امنیت) تأثیر گذاشت و موجب تغییر، تحول، و ارتقاء آنها شده، ضرورت‌ها و الزامات جدیدی را به وجود آورد به گونه‌ای که دنیای پساکرونا را با چهره‌ها و ویژگی‌های جدیدی تمایز دهد.

منابع

- اسمیت، استیو و بیلینس، جان (۱۳۸۳). جهانی شدن سیاست: روابط بین‌الملل در عصر نوین (۲ جلد). ترجمه ابوالقاسم راه‌چمنی، تهران: موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران.
- آقامحمد آقایی، احسان (۱۳۹۹). چرخش به سمت الگوی دولت حداکثری «پیامد ناگزیر بحران» «کرونا» بر تغییر الگوهای حکمرانی جهانی، فصلنامه حکمرانی متعالی، شماره دوم، تابستان.
- آقامحمدی، ابراهیم (۱۳۹۹). روابط بین‌الملل بهداشت در پرتو همه‌گیری کرونا، فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، ۱۲ (۳).
- آقامحمدی، ابراهیم (۱۳۹۹). همه‌گیری کرونا، قدرت نرم و تحول در دستور کار سیاست جهانی، دو فصلنامه علمی مطالعات قدرت نرم، سال دهم، شماره اول، بهار و تابستان.
- بلیکلی، گریس (۱۴۰۰). اقتصاد سیاسی کرونا و ظهور سرمایه‌داری دولتی، ترجمه عسگر قهرمانپور، تهران: جوینده.
- بهارلو، میثم (۱۳۹۹). نظم جدید بین‌المللی در دوران پسا کرونا، فصلنامه حکمرانی متعالی، شماره دوم، تابستان.
- بیلینس، جان و استیو اسمیت (۱۳۹۵). جهانی شدن سیاست، ترجمه ابوالقاسم راه‌چمنی، تهران: ابرار معاصر تهران.
- تاجبخش، غلامرضا و دیگران (۱۳۹۹). آسیب‌شناسی داده بنیاد حکمرانی پاندمی کرونا در ایران، فصلنامه راهبرد، شماره ۹۷، زمستان.

جری آیسک، عاطفه و نازنین زهرا بروغنی (۱۳۹۹). نقض حقوق بشر و عملکرد دولت‌های غربی در مدیریت ویروس کرونا (مطالعه موردی ایالت متحده و کشورهای اروپایی)، **پژوهشنامه حقوق بشری**.

چهرآزاد، سعید و دیگران (۱۳۹۹). تکنوکراسی فناورانه: بازنمایی نظری دیپلماسی علم و فناوری در زمانه اپیدمی کرونا، **فصلنامه راهبرد سیاسی**، سال چهارم، شماره ۱۳، تابستان.

حافظ‌نیا، محمدرضا و محمود نورانی (۱۳۹۹). بحران کرونا و تحول مفهوم امنیت ملی و بین‌المللی، **فصلنامه حکمرانی متعالی**، شماره دوم، تابستان

دریس حمادی، ربابه و مریم ایرجی (۱۴۰۰). برساخت مسأله اجتماعی کرونا و مواجهه با ابعاد مختلف آن، **مجله دستاوردهای نوین در مطالعات علوم انسانی**، سال چهارم، شماره ۳۹، مرداد.

رومی، فرشاد و احسان کاظمی (۱۳۹۹). کرونا ویروس؛ متغییری نوین در تحلیل کلان تحولات سیاسی و بین‌المللی، **فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست**، دوره نهم، شماره ۳۳، تابستان.

رومی، فرشاد و احسان کاظمی (۱۳۹۹). کرونا ویروس؛ متغییری نوین در تحلیل کلان تحولات سیاسی و بین‌المللی، **فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست**، دوره نهم، شماره ۳۳، تابستان، (شماره پیاپی ۶۳).

سازمان توسعه تجارت ایران (۱۳۹۹). **شیوع ویروس کرونا در آئینه اقتصاد و تجارت جهانی**، تهران: وزارت صنعت، معدن و تجارت.

شیرزادی، رضا (۱۴۰۱). **نوسازی، توسعه، جهانی‌شدن: مفاهیم، مکاتب و نظریه‌ها**، چاپ چهارم، تهران: آگه.

طاهری نمهیل، ابراهیم (۱۳۹۹). بررسی پیامدهای ویروس کرونا بر اقتصاد ایران و جهان، **فصلنامه حکمرانی متعالی**، شماره دوم، تابستان.

علیجانی، بهلول (۱۳۹۹). اخلاق محیطی و بیماری کرونا، **نشریه تحلیل فضایی مخاطرات محیطی**، سال هفتم، شماره ۴، زمستان.

ملکیان، منصوره (۱۳۹۹). فرصت‌ها و تهدیدهای ویروس کرونا برای محیط‌زیست، **فصلنامه رهیافت**، شماره ۷۹، پاییز.

موسوی شفایی، مسعود و سهیل گودرزی و سمیه خداخواه آذر (۱۳۹۹). کرونا به مثابه رخداد در روابط بین‌الملل: نقص در کارویژ دولت - ملت در مواجهه با رخداد‌های نوظهور، **فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست**، دوره نهم، شماره ۳۳، تابستان.

موسوی شفایی، مسعود و سهیل گودرزی و سمیه خداخواه آذر (۱۳۹۹). کرونا به مثابه رخداد در روابط بین‌الملل: نقص در کارویژه دولت - ملت در مواجهه با رخداد‌های نوظهور، **فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست**، دوره نهم، شماره ۳۳، تابستان، (شماره پیاپی ۶۳).

نصری، فرامرز و محمد سعید تبرزد(۱۳۹۹). تأثیر پاندمی کرونا بر توسعه حکمرانی هوشمند، حکمرانی
متعالی، شماره دوم، تابستان.

Agarwal, R., and P. Gaule. 2022. "What Drives Innovation? Lessons from COVID-19 R&D." **Journal of Health Economics** 102591.

Fareed Zakaria, **Ten Lessons for a Post-Pandemic World**, (W.W. Norton & Company; 2020)

James K. Jackson et al (2021). **Global Economic Effects of COVID-19**, USA: Congressional Research Service.

Maqaman Sheriff, Mahmud (2021). **The Impact Of Covid-19 On International Political Economy**, University Of Sierra Leone.

Ruchir Agarwal (2022). Jeremy Farrar, Gita Gopinath, Richard Hatchett, and Peter Sands, **A Global Strategy to Manage the Long-Term Risks of COVID-19**, IMF Working Paper, International Monetary Fund .

۳۵۳

پژوهش‌های
روابط بین‌الملل

کرونا و مؤلفه‌های
اقتصاد سیاسی بین
المللی

آ